

MIĘDZYKONTYNETOWY RUCH LIBERALNY WOBEC
EUROPEJSKICH PROCESÓW INTEGRACYJNYCH.
EWOLUCJA PROGRAMOWA I ORGANIZACYJNA
POROZUMIENIA LIBERAŁÓW I DEMOKRATÓW
NA RZECZ EUROPY – ALDE

WPROWADZENIE

Liberałowie wywarli istotny wpływ na integrację kontynentu europejskiego. Wpływ ten mieli zarówno politycy utożsamiani z liberalizmem, jak i organizacje liberalne, które dziedziną integracji kontynentu wykazywały duże zainteresowanie. Istniało tutaj sprzężenie zwrotne, różne, międzywojenne koncepcje zjednoczenia kontynentu nie pozostały również bez wpływu na programy liberalne i próby tworzenia dialogu transeuropejskiego partii politycznych.

W okresie międzywojennym odżyły w Europie koncepcje integracyjne szeroko popierane przez partie liberalne. Niektóre idee tego typu w Europie opierały się na związkach kulturowych, geograficznych, językowych (panslawizm i panskandynawizm).

Płaszczyzną współpracy europejskiej, obok Ligi Narodów i ruchu paneuropejskiego, były również liczne organizacje o charakterze politycznym, gospodarczym i kulturalnym tworzone w tym czasie. Najbardziej znane okazały się dwie francuskie inicjatywy zjednoczeniowe: Édouarda Herriota z 1925 roku i Aristide Brianda z 1929 roku. Obaj politycy obok współpracy politycznej proponowali współdziałanie gospodarcze państw europejskich¹.

Szczególnie interesująca wydaje się inicjatywa Brianda, której celem było utworzenie unii europejskiej w formie konfederacji z własnym sekretariatem i komitetem politycznym. W rezultacie idei Brianda w maju 1930 roku przed-

¹ A. Czubiński, *Europa dwudziestego wieku*, Poznań 1998, s. 110–113.

łożono memorandum rządu francuskiego na forum Ligi Narodów, które stało się powodem powołania Komisji Europejskiej. Komisja pod przewodnictwem Brianda działała od września 1930 roku do września 1933 roku. Współpraca w tej formie miała zapobiegać hegemonii gospodarczej państw o największym potencjale ekonomicznym. Dodatkowo, gospodarka w całości miała być podporządkowana polityce, dzięki temu nastąpiłoby zbliżenie państw, z zachowaniem ich własnej suwerenności. Jednakże wzajemna nieufność, spotęgowana sytuacją międzynarodową, zaprzepaściła te idee².

Ogólnościatowa tendencja do tworzenia międzynarodowych płaszczyzn współdziałania była widoczna w tym czasie również w organizowaniu się ruchów politycznych.

1. ROZWÓJ MIĘDZYNARODOWEGO RUCHU LIBERALNEGO

Liberałowie jako pierwsi wprowadzili początkowo niesformalizowane formy współpracy. W 1823 roku ogłosili wspólny liberalny plan rozpoczęcia rewolucji – *Plan des Libéraux pour recommencer la révolution* – pierwszy ważny wspólny dokument liberałów francuskich (klub jakobiński), włoskich, angielskich i hiszpańskich³. W tym mniej więcej czasie rozpoczął się proces kształtowania pierwszych partii politycznych, które z czasem przybrały charakter masowy. Prawdziwy rozkwit instytucjonalizacji doktryny liberalnej przypada na początek XX wieku, równocześnie charakteryzując się wzrostem zainteresowania ze strony elektoratu.

Wraz z sukcesami politycznymi partii liberalnych przyszła ponadnarodowa współpraca tych ugrupowań. W okresie międzywojennym już w pełni ukształtowane partie liberalne Europy nawiązały wzajemne kontakty, tworząc zręby powojennych federacji. Zjawisko to było tym bardziej interesujące, że w tym okresie bardzo niewiele innych partii politycznych tworzyło ruchy o charakterze ponadnarodowym⁴.

Wiele czynników wpływało na tworzenie się takich struktur. Główna przyczyna tkwiła w ewolucji stosunków międzynarodowych, zmianie znaczenia pojęcia suwerenności, uznania prawa do samostanowienia narodów. Do grupy przyczyn kształtujących współpracę międzynarodową można również zaliczyć

² K. Wiaderny-Bidzińska, *Polityczna integracja Europy Zachodniej*, Toruń–Warszawa 2000, s. 13–15.

³ *Liberal International*, London 1989, s. 1.

⁴ J.Z. Pietraś, *Uczestnicy stosunków międzynarodowych*, [w:] *Współczesne stosunki międzynarodowe*, T. Łoś-Nowak (red.), Wrocław 1997, s. 45–47.

koncepcje zjednoczenia kontynentu europejskiego, które swój początek przeżywają w okresie międzywojennym.

Właśnie współpraca międzypaństwowa i tworzenie organizacji międzynarodowych o określonych strukturach i instytucjach wymusiło na partiach politycznych własne formy współdziałania. Do tych czynników dołączył rozwój techniczny, coraz większe możliwości form przekazu informacji⁵. W 1924 roku ogłoszono utworzenie Międzynarodowego Porozumienia Partii Radykalnych i Podobnych Partii Demokratycznych (*Entente Internationale des Partis Radicaux et des Partis Democratiques Similaires*), zaczyn powojennej Międzynarodówki Liberalnej (*Liberal International*)⁶. Zanim do tego doszło, przedstawiciele partii liberalnych spotykali się już od 1913 roku. Tematem pierwszej konferencji, która odbyła się w Hadze, była właśnie wizja przyszłej Europy, a w szczególności koncepcja współpracy międzypaństwowej, która byłaby gwarantem pokojowego współistnienia. Obradom przewodniczył Albert Gobat – laureat pokojowej nagrody Nobla. W spotkaniu uczestniczyli działacze ugrupowań liberalnych z: Belgii, Bułgarii, Czech, Danii, Finlandii, Francji, Niemiec, Polski, Szwajcarii, Szwecji. Rozwój międzynarodowego ruchu liberalnego przerwała wojna⁷.

Po I wojnie światowej wznowiono międzynarodowe spotkania. W 1920 roku przewodniczył im francuski pedagog, współtwórca Ligi Praw Człowieka Ferdinand Buisson oraz Ivar Berensen. Inicjatywa cyklicznych spotkań, która wyszła po raz drugi od francuskich radykałów (liberałów), znacznie wzmocniła ruch międzynarodowy. 29 sierpnia 1924 roku, podczas zjazdu w Genewie, powstał wspomniany dokument, powołujący do życia Międzynarodowe Porozumienie Partii Radykalnych i Podobnych Partii Demokratycznych. Do stowarzyszenia przystąpiło 11 partii liberalnych. Był to pierwszy krok w kierunku instytucjonalizacji wspólnych działań⁸.

Tematyka poszczególnych spotkań dotyczyła przede wszystkim zagadnień międzynarodowych, ale liberałowie podejmowali również próby rozwiązania problemów pojawiających się w polityce wewnętrznej poszczególnych państw europejskich. Warto przy tym zauważyć, jak duże znaczenie miały te spotkania dla Europy, zważywszy, że liberałowie stanowili jeszcze dość silną grupę polityczną.

⁵ A. Zięba, *Międzynarodowe organizacje partii politycznych*, „Sprawy Międzynarodowe”, 1991, nr 12, s. 94–95.

⁶ *Liberal International 1947–1989*, London 1989, s. 2.

⁷ *Liberal International*, London 1995, s. 3.

⁸ *Liberal International 1947–1989*, op. cit., s. 3.

W 1925 roku w Kopenhadze podjęto zagadnienia demokratycznych praw pracowniczych. W Paryżu w 1927 roku opowiedziano się za koniecznością liberalizacji handlu międzynarodowego. Rok później, na sesji, której przewodniczył Lloyd George poruszono kwestie zagrożenia pokoju światowego. Sesje *Porozumienia* odbywały się cyklicznie i regularnie aż do 1934 roku⁹.

W tym czasie jednak partie liberalne stopniowo traciły swoją dominującą pozycję. Organizacje liberalne popełniały wiele błędów i to zarówno w działalności międzynarodowej, jak i w polityce wewnętrznej. Ta sytuacja powodowała osłabienie międzynarodowej współpracy partii liberalnych. Całkowity kres międzynarodowej formie działalności przyniosła wojna, a liberałowie zostali przez wyborców obarczani winą za jej wybuch. Tym samym partiom liberalnym trudno było lansować swoje idee zaraz po zakończeniu wojny.

Po II wojnie światowej zmieniono formę międzynarodowej współpracy na mocniej sformalizowaną i cykliczną. Powstawaniu światowego związku liberałów przyświecała myśl z przemówienia wicehrabiego Samuela Hoare: *...wiemy, że faszyzm jest zbrodnią, komunizm pełen nienawiści, socjalizm nie pozbawiony błędów, konserwatyizm bezużyteczny. Dokąd powinien zmierzać świat? Odpowiedzią jest liberalizm*¹⁰. W kontekście II wojny światowej, za której wybuch liberałowie, przynajmniej częściowo, również ponosili odpowiedzialność, wypowiedź ta wydawała się zbyt optymistyczna, z drugiej jednak strony wartości liberalne przyświecały fali integracji gospodarczej. Liberałowie musieli odnaleźć swoje polityczne miejsce w nowym ładzie politycznym Europy. Integracja w tym wypadku jawiła się jako przynajmniej częściowe rozwiązanie głównych problemów kontynentu. Tworzenie związków gospodarczych gwarantowało pokój i sojusze pomiędzy dawnymi wrogami. Integracja gwarantowała również ochronę przed ekspansją komunizmu, pozwalała na rozwój politycznych form współpracy. Niestety, wpłynęła również na ukształtowanie się dwublokowego układu sił. Pomimo że liberałowie byli przeciwni jakimkolwiek podziałom, w ówczesnej sytuacji początków zimnej wojny taka polityka, przy wrogości ze strony Związku Radzieckiego, wydawała się dla Zachodu najrozsądniejsza.

Głównymi zatem przyczynami kształtowania się ponadnarodowego ruchu liberałów były: chęć demokratyzacji po wojnie, w szczególności w dawnych państwach osi, lęk przed odradzeniem się politycznych skrajności i najważniejsze – początki procesu integracji europejskiej. Co równie istotne, ponownie

⁹ Ibidem, s. 6.

¹⁰ Fragment przemówienia wicehrabiego Samuela Hoare w: *Liberal International*, London 1995, s. 4.

przewartościowaniu uległo pojęcie suwerenności, a w tym kontekście pojawił się termin: integracja. Państwa coraz chętniej uczestniczyły w politycznym życiu społeczności międzynarodowej, zawiązywały organizacje, zmieniał się charakter umów międzynarodowych¹¹.

Liberałowie wiązali swoje obawy z rodzącym się skonsolidowanym blokiem wschodnim pod przywództwem Stalina. Na Zachodzie Europy podobne obawy wzbudzała dyktatura generała Franco. Do najwybitniejszych postaci liberalnego ruchu międzynarodowego należał wieloletni opozycjonista frankizmu, pozostający na emigracji don Salvador de Madariaga.

Okazją do pierwszego po wojnie spotkania liberałów europejskich były obchody stulecia istnienia Liberalnej Partii Belgii – najstarszej organizacji tego typu. 16 czerwca 1946 roku w Brukseli doszło do historycznej dla ruchu liberalnego konferencji, podczas której Leone Cattani zgłosił wniosek o powołanie do życia międzynarodowej organizacji liberalnej – Światowego Związku Liberałów (*World Liberal Union*)¹². Wniosek oparty był prawie w całości na koncepcji wspomnianego Madariagi. Wszyscy uczestnicy poparli ideę, równocześnie uchwalając tzw. Deklarację Brukselską (*Declaration of Brussels*). W dokumencie zawarto wspólne stanowisko wobec powojennej Europy i liberalizmu. Odniesiono się negatywnie do totalitaryzmu. Zaakcentowano potrzebę współpracy w odbudowie zniszczonych wojną gospodarek. Najważniejsza była jednak pierwsza próba wykładni liberalizmu politycznego, wspólnego dla ośmiu partii. Tutaj do najistotniejszych zagadnień zaliczono koncepcję państwa prawa, poszanowanie prywatnej własności i inicjatywy, rozwój dostępnej dla wszystkich edukacji. Wobec zmieniającej się sytuacji międzynarodowej poparto utworzenie Organizacji Narodów Zjednoczonych, przy zastrzeżeniu równości wszystkich podmiotów wobec prawa międzynarodowego¹³.

Międzynarodówka Liberalna ukonstytuowała się na kolejnym spotkaniu partii wolnościowych – kongresie w Wadham College w Oksfordzie w dniach 10–14 kwietnia 1947 roku. Był to historyczny moment, powstał bowiem najistotniejszy dokument dla powojennego ruchu liberalnego, wspomniany Manifest Liberalny (*Liberal Manifesto*)¹⁴. W późniejszym okresie dokument stał się próbą wykładni powojennego liberalizmu. Partie akceptujące założenia programowe w całości, stawały się członkami Międzynarodówki, dając równocześnie świadectwo swojej przynależności do rodziny liberalnej. Dłate-

¹¹ E. Cziomer, L.W. Zyblikiewicz, *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Warszawa–Kraków 2001, s. 65–67.

¹² *Liberal International 1947–1989*, op. cit., s. 10.

¹³ *Declaration of Brussels*, [w:] *Liberal International*, London 1995, s. 9.

¹⁴ *Ibidem*, s. 12.

go Manifest stał się pomocny dla ostatecznego wykrystalizowania poglądów politycznych partii uważanych za liberalne. Różnorodność polityczna partii liberalnych jest bowiem duża, podobnie jak definicji i odłamów liberalizmu¹⁵. Manifest Liberalny pozostał do tej pory dokumentem jednoczącym liberałów wokół wspólnych, niezmiennych wartości. Partie liberalne, zwłaszcza w Europie, nadal podkreślają w swoich programach te idee.

Ten kanon zasad liberalizmu stał się również pomocny przy ustalaniu stanowiska liberałów wobec integracji europejskiej. Dla europejskich członków Międzynarodówki integracja była nie lada wyzwaniem, zwłaszcza w obliczu podstawowych idei liberalnych, przedstawionych w Manifeście: wolności inicjatyw ludzkich, współpracy gospodarczej – braku ceł i innych barier w międzynarodowej wymianie handlowej. W 1949 roku powstała Rada Europy, która z kolei za główny cel postawiła sobie ochronę praw człowieka i obywatela, również kanony ówczesnego liberalizmu wyartykułowane w Manifeście. Widać zatem wyraźnie, że poparcie dla idei zjednoczenia Europy było w kręgach liberalnych szeroko popierane i dyskutowane. Wśród twórców manifestu znalazły się takie postaci, jak Theodor Heuss (współtwórca FDP, prezydent RFN), Gilbert Murray, Luigi Einaudi, Benedetto Croce¹⁶.

Treść Manifestu Liberalnego świadczy wyraźnie o zainteresowaniu integracją. Późniejsze dokumenty, w których przedstawiane były liberalne koncepcje europejskie, opierały się w dużym stopniu na tym dokumencie.

Wobec kryzysu państwa demokratycznego w okresie II wojny światowej i rozwoju totalitaryzmu w krajach bloku wschodniego liberałowie w Manifeście zawarli własną koncepcję państwa. Nie ulega wątpliwości, że ta koncepcja przełoży się w dużym stopniu na wizję procesu decyzyjnego w zjednoczonej Europie. Dla liberałów najważniejszy był prymat fundamentalnych praw obywatelskich nad pozycją władzy. To obywatel miał stać się podmiotem państwa, opierając swoją siłę na zasadzie rządów prawa i demokracji. W późniejszej koncepcji Unii Europejskiej dla liberałów również obywatel – jednostka zostanie uznana za podstawę procesu decyzyjnego, dlatego tak duże zainteresowanie powszechnymi wyborami do Parlamentu Europejskiego oraz obywatelstwem europejskim.

W Manifeście zwrócono szczególną uwagę na antydogmatyzm liberalizmu. Idea ta przełożyła się również na strukturę Międzynarodówki, która jest raczej konfederacją niezależnych, demokratycznych organizacji niż silnym, jednomyślnym związkiem. Trudno tu nie dostrzec wartości, która dla liberałów była podstawową w tworzeniu zjednoczenia Europy. Liberałowie zawsze

¹⁵ Dodatkową trudność stanowi tłumaczenie słowa „liberalny”.

¹⁶ *Declaration of Brussels...*, op. cit., s. 9.

podkreślali, że najważniejsza w zjednoczeniu była akceptacja różnorodności kultur i wartości na kontynencie. Brak jednej prawdy absolutnej, której obecność mogłaby doprowadzić do konfliktu.

Co bardzo charakterystyczne, liberałowie niezwykle skrupulatnie wymienili wolności, które powinny być zagwarantowane każdej jednostce ludzkiej. Obok praw wynikających z samej demokracji, podkreślono prawo własności, do indywidualnych przedsięwzięć, prawa konsumenta. Wolności i prawa połączono jednak z odpowiedzialnością za swoje czyny. Niezwykle istotne, zwłaszcza w obliczu procesów integracji, okazało się wyartykułowanie celu społeczeństwa i państwa w postaci rozwoju gospodarczego, nośnika wzrostu poziomu życia. Przy czym podstawowymi celami integracji zawartymi w traktacie paryskim i traktatach rzymskich było właśnie zabezpieczenie zrównoważonego wzrostu poziomu życia.

W Manifestie pojawił się również najważniejszy punkt dotyczący swobód międzynarodowych. Część czwarta dokumentu, bo o nim mowa, patrząc z perspektywy późniejszych traktatów rzymskich, była zapowiedzią czterech wolności wspólnego rynku. Paragraf d) mówił bowiem o bezwzględnej potrzebie swobodnej wymiany *...myśli, wiadomości, towarów i usług między narodami..., konieczna stała się... również swoboda przemieszczania się wewnątrz i pomiędzy wszystkimi krajami – bez jakichkolwiek trudności, jakie może stworzyć cenzura, protekcyjne bariery handlowe i przepisy o wymianie*¹⁷. Manifest Liberalny wyznaczał kierunki rozwoju programowego partii liberalnych właśnie w stronę integracji gospodarczej, która, jak wcześniej wspomniano, tworzyła podstawy pokoju i stabilnego wzrostu standardów życia obywateli. W późniejszym okresie działalność Międzynarodówki Liberalnej będzie się koncentrować w dużym stopniu na polityce europejskiej, a problem ten okaże się na tyle kluczowy, że z organizacji wyłoni się federacja europejskich partii liberalnych¹⁸.

2. PIERWSZE MIĘDZYNARODOWE STRUKTURY LIBERALNE. EWOLUCJA PROGRAMOWA LIBERAŁÓW EUROPEJSKICH

Przez lata 50. Manifest Liberalny cieszył się wzrastającym poparciem. W łonie Międzynarodówki zaczęła kształtować się grupa europejska, której podstawowym celem było stworzenie zrębów organizacyjnych współpracy partii liberalnych w instytucjach europejskich.

¹⁷ *Manifest Liberalny*, [w:] *Manifesty Liberalne*, A. Fesnak (red.), Warszawa 1990, s. 3.

¹⁸ Liberal International – strona internetowa, www.li.org

Theodor Heuss, prezydent RFN, był pierwszym który zaproponował utworzenie w latach 50. związku liberałów europejskich. W 1952 roku po powstaniu Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali z inicjatywy Belga Rogera Motza zawiązano Liberalny Ruch na Rzecz Zjednoczonej Europy (*MLEU – Mouvement Libéral pour l'Europe Unie*). Organizacja ta, złożona z liderów liberalnych partii europejskich, była grupą regionalną przy Międzynarodówce. Po powstaniu federacji – ELD (*European Liberal Democrats*) jej twórcy doszli do wniosku, że wypełniła już swoje zadanie¹⁹.

Zaraz po utworzeniu z kolei zgromadzenia parlamentarnego Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali sformowano w nim frakcję liberalną, która również była podstawą do utworzenia późniejszej federacji partii wolnościowych. Pierwsze posiedzenie grupy odbyło się 23 czerwca 1952 roku. W skład klubu weszli: wspomniany Roger Motz, ze strony włoskiej – Giovanni Malagodi (PLI), francuskiej Paul Reynaud, luksemburskiej Eugène Schaus (PD), stronę niemiecką reprezentował Martin Blank. W 1956 roku liberałowie zostali wsparci przez tzw. polityków, jak: René Plevén czy Battaglia, dwa lata później do grupy przystąpił Walter Scheel z RFN oraz Gaston Thorn z Luksemburga²⁰.

Analiza dokumentów frakcji pozwala na odtworzenie pewnego kanonu zagadnień, którymi liberałowie zajmowali się w pierwszej kolejności. Po pierwsze, obejmował on wspomnianą już kilkakrotnie rolę Parlamentu Europejskiego i postulat powszechnych wyborów do niego. Problem ten akcentowany był wyjątkowo wyraźnie, a pierwsze bezpośrednie wybory stały się ogromnym wyzwaniem dla liberałów. Programy przygotowywane do tych wyborów były jednymi z najważniejszych. Parlament stanowił dla liberałów formę dialogu pomiędzy politykami europejskimi a obywatelami. Wybory bezpośrednie były swoistym plebiscytem popularności integracji wśród przeciętnych mieszkańców kontynentu. W tej kwestii istniała całkowita zgodność w szeregach liberałów europejskich²¹.

Kolejne zagadnienie to konieczność stworzenia współpracy politycznej państw członkowskich Wspólnot. Potwierdzeniem ważności tej tezy była wspomniana już postać René Plevéna²² (orędownika wspólnych działań poli-

¹⁹ R. Hrbek, *Transnational links: the ELD and Liberal Party Group in the European Parliament*, [w:] *Liberal Parties in Western Europe*, E.J. Kirchner (red.), Cambridge 1988, s. 436–470.

²⁰ H.G. Krenzler, H.C. Ficker, C. Fischer-Dieskau, *Die Zusammenarbeit der Liberalen in Westeuropa*, Bonn 1979, s. 21.

²¹ „Europa Nachrichten”, 1964, nr 5.

²² Funkcję tę sprawował w latach 1957–1968.

tycznych i w zakresie bezpieczeństwa). Plevén jako pierwszy piastował stanowisko przewodniczącego frakcji liberalnej w Parlamencie²³.

Tworzona właśnie wspólna polityka rolna była trzecim problemem, który zdominował posiedzenia frakcji. Jak wiadomo, rolnictwo było przyczyną ogromnych sporów we Wspólnotach w latach 60. i stanowiło w zasadzie barometr integracji.

W szczególności z dużą siłą zarysowała się sprzeczność interesów francuskich i niemieckich. Ta różnica zdań we Wspólnotach musiała wpłynąć na działalność frakcji, zwłaszcza w grupie niemieckiej, której wyjątkowo zależało na tym, by procesy integracyjne opierały się na osi Francja–Niemcy. W późniejszym okresie rolnictwo nie zajmowało już tyle uwagi liberałów. Poruszano ten temat najczęściej w zakresie potrzeby zapewnienia konkurencyjności i obniżenia kosztów ponoszonych przez podatnika i konsumenta.

Czwartym zagadnieniem, którym zajmowała się frakcja liberalna w Parlamencie, był problem poszerzenia Wspólnot (zresztą do dzisiaj motyw programów liberalnych). Liberałowie nie wyobrażali sobie integracji bez Wielkiej Brytanii czy krajów skandynawskich.

Równocześnie zwiększyła się intensywność dyskusji nad kształtem Europy na kongresach Międzynarodówki Liberalnej. W latach 1947–1974 sprawy europejskie były omawiane na 15 z 28 posiedzeń. W 1967 roku został wydany kolejny dokument Międzynarodówki – Deklaracja Oksfordzka, która została ogłoszona z okazji dwudziestolecia organizacji²⁴. Tym razem dokument pojawił się w momencie przewartościowań w polityce światowej, początków burzliwych ruchów młodzieżowych, kryzysu integracji i eksplozji demograficznej. Przedstawiał ustosunkowanie się liberałów do wszystkich wyzwań XX wieku²⁵.

W pierwszej części Deklaracji liberałowie zwrócili uwagę na powstawanie nowych form absolutyzmu, rozrost biurokracji, przewagi centralizmu i różnych rodzajów monopolu. Te niezdrowe, zdaniem liberałów, tendencje powinny zostać zastąpione przez decentralizację i podział władzy, dostęp obywateli do niezależnej informacji, ochronę praw mniejszości. W dokumencie tym wyrażnie zaatakowano wszelkie formy ingerencji państwa w prywatną sferę życia obywateli. W dziedzinie gospodarki liberałowie opowiedzieli się za potrzebą planowania działalności gospodarczej na poziomie państwa z zastrzeżeniem: *że nie służy ono dławieniu autonomii sektora prywatnego i mechanizmu ceno-*

²³ „Europa Nachrichten”, 1967, nr 3.

²⁴ *Deklaracja Liberalna, Oxford 1967*, [w:] *Manifesty Liberalne*, A. Fesnak (red.), Warszawa 1990, s. 7.

²⁵ H.G. Krenzler, H.C. Ficker, C. Fischer-Dieskau, *Die Zusammenarbeit...*, op. cit., s. 11–13.

wego wolnego rynku²⁶. Liberałowie kolejny raz podkreślili potrzebę wprowadzania zasad wspólnego rynku: swobody przepływu kapitału, towarów i usług. W punkcie 10 Deklaracji wyraźnie zaznaczono, że liberałowie są zwolennikami regionalnych ugrupowań gospodarczych, szczególnie w Europie, ale bez wzrostu niepotrzebnej biurokracji i wykorzystywania tego typu organizacji do załatwiania interesów gospodarczych poszczególnych państw.

Od 1969 roku część każdego spotkania Międzynarodówki Liberalnej poświęcano integracji. W tymże roku na kongresie w Monachium zaakcentowano konieczność przyspieszenia decyzji o bezpośrednich wyborach do Parlamentu Europejskiego (pod koniec lat 60. bezpośrednie wybory były przedmiotem dyskusji również wśród zwolenników innych opcji politycznych).

Kolejny ważny krok we współpracy liberałów europejskich podjęto w 1972 roku na kongresie w Paryżu. Przegłosowano potrzebę utworzenia partii liberalnej o zasięgu europejskim, ustanowiono jej stały sekretariat. Rozpoczęto poważną dyskusję na temat wizji integracji europejskiej. Międzynarodówka Liberalna po raz pierwszy przedstawiła tak szeroki katalog koncepcji rozwoju integracji europejskiej. Zaakcentowano dwie najistotniejsze, jak na ówczesne czasy, kwestie: po pierwsze, postulowano częstsze odbywanie posiedzeń Rady w składzie ministrów spraw zagranicznych w kwestiach zasadniczych dla Wspólnot, po drugie, postulowano dokonanie jasnego podziału władzy w instytucjach, a w szczególności wyrównanie wpływów w procesie decyzyjnym pomiędzy Komisją, Radą a Parlamentem Europejskim²⁷. Na kongresie zwrócono tradycyjnie uwagę na tę ostatnią instytucję i na potrzebę bezpośrednich wyborów. Stanowisko Międzynarodówki Liberalnej dotyczyło również praw obywatelskich we Wspólnotach, wzmocnienia roli Parlamentu Europejskiego w procesie legislacyjnym (uprawnienia budżetowe), utworzenia unii walutowej, wspieranie pozycji Europy w handlu międzynarodowym, rozwój wspólnych polityk: społecznej, regionalnej, ochrony środowiska, transportowej oraz energetycznej²⁸.

We wrześniu 1975 roku w Edynburgu Międzynarodówka skoncentrowała się na konieczności uzupełnienia zjednoczenia gospodarczego współpracą polityczną. Według uchwały kongresu te dwie dziedziny nie mogą bez siebie istnieć. Konieczna była również demokratyzacja procesu integracyjnego poprzez przeprowadzenie bezpośrednich wyborów do Parlamentu Europejskiego. Zjednoczenie Europy powinno bezwzględnie opierać się bowiem na zasadzie rządów prawa. Wspólnoty Europejskie powinny stworzyć system wspólnej poli-

²⁶ *Deklaracja Liberalna, Oxford 1967...*, op. cit., s. 8–9.

²⁷ H.G. Krenzler, H.C. Ficker, C. Fischer-Dieskau, *Die Zusammenarbeit...*, op. cit., s. 16–17.

²⁸ „Bonner Depesche”, 1975, nr 2.

tyki zagranicznej, ale przy pełnej współpracy z Paktem Północnoatlantyckim, stając się w ten sposób kolejnym czynnikiem stabilizacji pokoju światowego²⁹.

Dużą rolę w tworzeniu polityki europejskiej Międzynarodówki odegrał wspomniany już Ralf Dahrendorf – czołowy teoretyk współczesnego liberalizmu niemieckiego. To właściwie on, a później jego następca Guido Brunner stworzyli pierwszy program Międzynarodówki w tym zakresie, co początkowo było tym trudniejsze, że liberałowie stanowili grupę wyjątkowo niejedolitą i zróżnicowaną w aspektach politycznych³⁰. Na powstanie federacji partii europejskich złożyło się co najmniej kilka spraw. Po pierwsze, Międzynarodówka Liberalna wielokrotnie apelowała o utworzenie jednej siły liberalnej w Europie Zachodniej, dowodem na to są agendy spotkań przywódców partii członkowskich Międzynarodówki (Sztokholm 1973 rok, Berlin Zachodni 1975 rok). Po drugie wielkimi krokami zbliżały się bezpośrednie wybory do Parlamentu Europejskiego, do których należało się przygotować i przedstawić obywatelom jednolity wspólny program. Po trzecie, coraz częściej słychać było głosy o poszerzeniu kompetencji Wspólnot o współpracę polityczną³¹. W tej sytuacji powstała wręcz konieczność utworzenia federacji partii liberalnych. Podobne działania podjęli również politycy innych opcji politycznych.

Szczególnie podczas posiedzenia w Berlinie Zachodnim w 1975 roku zwrócono uwagę na konieczność zawiązania się federacji ze względu na planowane wybory do Parlamentu Europejskiego w 1978 roku³². Pomysłodawcą kalendarium jednoczenia liberałów był, wspomniany już wielokrotnie, liberał luksemburski Gaston Thorn³³. Zwrócił on uwagę na konieczność dokładnego przygotowania programu wyborczego najpóźniej do 1977 roku. Ta propozycja wzbudziła falę dyskusji nad liberalną wizją zjednoczonej Europy. W związku z tym nastąpiła prawdziwa eksplozja dyskusji, spotkań, publikacji w środowisku liberalnym.

W 1976 roku w Stuttgarcie odbyło się pierwsze posiedzenie europejskich liberałów. Spotkanie przygotowali: Gaston Thorn (ówczesny premier Luksemburga i przewodniczący Międzynarodówki Liberalnej) oraz Hans-Dietrich Genscher (ówczesny minister spraw zagranicznych RFN). W europejskim

²⁹ „Liberal Presence”, 1975, nr 3, s. 15.

³⁰ G. Brunner, *Liberal Parties and Community Integration*, „Liberal Presence”, 1976, nr 1, s. 15–19.

³¹ H.-D. Genscher, *Liberale auf dem Weg nach Europa*, „Bonner Depesche”, 1976, nr 5.

³² Wybory odbyły się ostatecznie w czerwcu 1979 roku, opóźnienie spowodowane było przez Wielką Brytanię.

³³ G. Thorn, *European Union*, „Liberal Presence”, 1975, nr 3.

ruchu liberalnym nastąpił wyraźny przełom – rozpoczął się proces instytucjonalizacji.

W marcu 1976 roku utworzono ELD (*European Liberals and Democrats*, Europejscy Liberalowie i Demokraci)³⁴. Jeden z ówczesnych polityków liberalnych Norbert Hongardy przedstawił credo polityczne organizacji. Autor twierdził, że liberalowie powinni zająć zdecydowane stanowisko wobec integracji dlatego, że zjednoczona Europa była praktycznym odzwierciedleniem liberalnej filozofii. Zjednoczenie partii liberalnych było zatem bezdyskusyjne, obywatele musieli w wyborach otrzymać możliwość głosowania na „trzecią siłę”, jaką stanowią liberalowie³⁵.

Statutem i równocześnie pierwszym programem tej organizacji stała się Deklaracja Stuttgardzka. W tym dokumencie podkreślono najistotniejsze zasady liberalizmu, na których organizacja miała się opierać, przede wszystkim wolność jednostki i jej nadrzędność w polityce. Realizacja kolejnych celów liberalów: pokoju, wolności i rozwoju gospodarczego miała dokonać się w ramach Wspólnoty Europejskiej. Deklaracja, oparta również na koncepcjach FDP (przede wszystkim ze względu na zaangażowanie w prace nad dokumentem Martina Bangemanna i Ralfa Dahrendorfa), stała się wykładnią polityki liberalnej w Europie. To w tym dokumencie wyartykułowano potrzebę istnienia Unii Europejskiej ze wspólną polityką zagraniczną i gospodarczą. Szczególnie podkreślono znaczenie dialogu z państwami Europy Wschodniej i Związkiem Radzieckim³⁶. Hans-Dietrich Genscher uważał, z kolei, że przyszła unia będzie gwarantem przestrzegania praw człowieka i obywatela w Europie, czyli podstawowych założeń liberalnych³⁷.

ELD w marcu 1976 po ukonstytuowaniu się składała się z 14 partii politycznych, które za główny cel postawiły sobie promowanie idei liberalnych w zjednoczonej Europie. Deklaracja Stuttgardzka stała się podstawą kształtowania liberalnych programów wyborczych. Jej treść opierała się w znaczącej części na Manifeście Międzynarodówki Liberalnej z 1947 roku, co podkreślono. Dokument został podzielony na pięć sekcji. Każda z nich dotyczyła innej dziedziny działalności Unii Europejskiej. Liberalowie w deklaracji użyli właśnie terminu: *unia*, co jednoznacznie świadczyło o głównym celu integracji europejskiej według partii wolnościowych. Przedstawione priorytety liberalne koncentrowały się wokół praw demokratycznych jednostki, działalności instytucji europejskich, współpracy politycznej państw członkowskich. W dalszej

³⁴ *ELDR. Short history*, Brussels 1997, s. 9.

³⁵ N. Hongardy, *The Spirit of Stuttgart*, „Liberal Presence”, 1976, nr 5, s. 9–10.

³⁶ *Stuttgart Declaration 1976*, [w:] *ELDR. Short history*, Brussels 1997, s. 6.

³⁷ H.-D. Genscher, *Decision taken in Stuttgart*, „Liberal Presence”, 1976, nr 6, s. 11–12.

części przedstawiono dopiero współpracę gospodarczą i to przede wszystkim w kontekście wzrostu standardu życia obywateli. Deklaracja Stuttgardzka była zbiorem głównych postulatów, które w zasadzie są aktualne do dzisiaj. Szczególne znaczenie miały dla liberałów dwie sprawy: reforma instytucjonalna, gospodarka oraz poszerzenie Unii i współpraca międzynarodowa. W tej pierwszej kwestii ELD postulowała zwiększenie kompetencji Parlamentu. Decyzje Komisji i Rady powinny być bezwzględnie uzależnione od głosowania w Parlamencie. Rada Ministrów powinna z kolei oprzeć swój proces decyzyjny według zasady większościowej. Liberałowie postulowali dialog społeczny, konsultowanie decyzji Unii z różnymi grupami: pracownikami, pracodawcami itp. Liberałowie pojmowali zrównoważony wzrost gospodarczy jako równowagę pomiędzy korzyściami konsumenta i producenta. Przy czym za niezwykle ważną uznano ochronę środowiska naturalnego. Unia Europejska miała być drogą do celu jakim było poszanowanie demokracji i praw człowieka. Tylko silny związek państw europejskich – gospodarczy, finansowy i polityczny może być gwarancją przestrzegania wszystkich wartości liberalnych zawartych w Manifeście Liberalnym z 1947 roku.

18 czerwca 1977 roku odbyła się konferencja prasowa na której poinformowano, że partia wystartuje w wyborach jako „Europejscy Liberalni Demokraci” (*European Liberal Democrats*), a za oficjalne barwy przyjęto błękit i kolor żółty. Główna dyskusja programowa odbyła się w Brukseli na kongresie w dniach 18–20 listopada 1977 roku³⁸. Na tymże spotkaniu przyjęto również manifest wyborczy oraz program kampanii, za którą odpowiedzialny został wspomniany, niemiecki polityk Martin Bangemann.

W 1978 roku na kongresie w Londynie członkowie ELD przyjęli jednolity program wyborczy. Dokument był bardzo obszerną wizją zjednoczonej Europy w jej wszystkich aspektach. Składał się z czterech części, które równocześnie pokazują obszary zainteresowania i priorytety liberałów. Część pierwsza została poświęcona, co zresztą, biorąc pod uwagę wcześniejsze dokumenty, nie dziwi, demokratyzacji Wspólnot. W tym aspekcie liberałowie szczególnie podkreślają rolę, jaką powinien odgrywać obywatel – jednostka. Zwrócono uwagę na konieczność rozwiązań socjalnych i współdziałania obywateli w procesie decyzyjnym – przedstawiono wizję współpracy instytucji europejskich w oparciu o prawa obywatelskie. Kontynuacją tego zagadnienia była część druga programu, dotycząca koncepcji liberalnego społeczeństwa, które tradycyjnie zajmuje w programach liberalnych poczesne miejsce. Skoncentro-

³⁸ *The present state of the federation's work on the programme in preparation of direct elections to the EP*, „Liberal Flash”, 1977, nr 9.

wano się tutaj na konieczności prowadzenia wspólnych polityk w obszarach: socjalnym, kulturalnym, ochrony środowiska, regionalnym i edukacyjnym. Głównym celem skoordynowanych działań wspólnotowych miało być wyrównywanie szans obywateli Wspólnoty w imię liberalnych zasad. Trzecia część programu dotyczyła założeń gospodarczych. W tym punkcie za najważniejsze uznano unię walutową, swobodną konkurencję, walkę z bezrobociem, zrównoważoną politykę energetyczną, małe i średnie przedsiębiorstwa, rolnictwo i transport. Jednakże całość działań w tych dziedzinach powinna, zdaniem liberałów, koncentrować się na wzroście gospodarczym, służącym z kolei wyższemu standardowi życia obywateli. Część czwarta programu dotyczyła umiejscowienia Europy w politycznym systemie światowego bezpieczeństwa. W tym celu należało doprowadzić do stworzenia wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, pamiętając o głównym celu, jakim była konkurencyjność Wspólnoty wobec innych potęg gospodarczych³⁹. Od czasu ogłoszenia tego programu, liberałowie w zasadzie bez zmian starają się go realizować. Jedyne modyfikacje dotyczyły zmieniającej się sytuacji w Europie, szczególnie po 1989 roku oraz kryzysu 2008 roku. Zaangażowanie liberałów w integrację europejską odpowiada praktycznie w całości założeniom tego pierwszego wspólnego programu wyborczego.

Na ostatnim przedwyborczym zjeździe w Luksemburgu 7 kwietnia 1979 roku dokonano podsumowania dyskusji programowej i przedstawiono główne punkty nacisku w kampanii. Skoncentrowano się na siedmiu, najbardziej, zdaniem liberałów, istotnych kwestiach, które stały się hasłami kampanii. Materiały wyborcze ELD zawierały postulat równego traktowania mężczyzn i kobiet – co, bardzo charakterystyczne, przedstawiono to w kontekście poszanowania praw obywatelskich. Następnie zaakcentowano konieczność wsparcia małych i średnich przedsiębiorstw oraz stabilizacji gospodarczej poprzez wprowadzenie unii monetarnej. Postulowano ochronę surowców naturalnych i środowiska. W dziedzinie instytucjonalnej najważniejszy był wzrost znaczenia Parlamentu Europejskiego jako instytucji szeroko zakrojonego dialogu społecznego. Po raz pierwszy liberałowie zawarli w programie również aspekt bezpieczeństwa europejskiego. Uznali, że powinno się wzmocnić pozycję kontynentu w Pakcie Północnoatlantyckim, ale bez niepotrzebnego konkurowania ze Stanami Zjednoczonymi⁴⁰.

³⁹ *Erweiterung der Gemeinschaft, Menschenrechte*, ELD Kongreß, London 1978, [w:] *Liberales Europapolitik – Dokumentation*, J. Rothacker (red.), Sankt Augustin 1991, s. 338–340.

⁴⁰ M. Bangemann, R. Bieber, E. Klepsch, H. Seefeld, *Programme für Europa; Die Programme der europäischen Parteibünde zur Europa Wahl 1979*, Bonn 1978, s. 37.

W czerwcu 1979 roku odbyły się pierwsze bezpośrednie wybory do Parlamentu Europejskiego. Związek partii liberalnych (ELD, późniejsze ELDR, obecnie ALDE) zdobył 14% głosów, co dało 39 spośród 410 miejsc w Parlamencie. Niewątpliwym sukcesem było natomiast to, że przewodniczącą PE, tej kadencji została Simone Weil – reprezentantka radykałów (liberałów) francuskich⁴¹.

Od 24 do 26 września 1981 roku obradował trzydziesty czwarty Kongres Międzynarodówki Liberalnej w Rzymie. Pod koniec spotkania przyjęto kolejny – trzeci z kolei dokument Międzynarodówki – Nowy Manifest zwany również Apelem Liberalnym. Spotkanie Międzynarodówki prawie zbiegło się w czasie z ogłoszeniem Aktu Colombo–Genscher – planu utworzenia Unii Europejskiej⁴².

W Rzymie przedstawiciele partii członkowskich Międzynarodówki przedstawili chyba najbardziej wyczerpującą wykładnię współczesnego liberalizmu. W dokumencie liberałowie zawarli swój stosunek do najważniejszych problemów ówczesnego świata. Po pierwsze, potępiono brak szacunku dla podstawowych praw człowieka w wielu krajach, rosnące dysproporcje w rozwoju gospodarczym i potrzebę dialogu Północ–Południe. Zaprezentowano model liberalnego państwa – decentralizacji władzy, większego udziału społeczeństwa w sprawowaniu władzy, która powinna być oparta na instytucji referendum i proporcjonalności reprezentacji. Zdecydowanie potępiono totalitaryzm i wszelkie jego przejawy. Członkowie Międzynarodówki opowiedzieli się za odprężeniem w stosunkach Wschód–Zachód, przestrzeganiem Aktu Końcowego z Helsinek, poparciem dla Wspólnoty Europejskiej jako regionalnej organizacji nie tylko gospodarczej, ale również politycznej⁴³. Ważne również okazało się zaakcentowanie pluralizmu kulturowego we współczesnym świecie. Koncepcja ta była podkreślana szczególnie przez europejskich członków Międzynarodówki, którzy podkreślali, że siła integracji europejskiej leży właśnie w różnorodności kulturowej kontynentu.

W grudniu 1983 roku doszło w Monachium do spotkania ELD, na którym uchwalono nowe założenia wyborcze. Dyskusja nad ostateczną wersją rezolucji była bardzo burzliwa. Podczas kongresu wniesiono ponad 400 poprawek do projektu. Analiza tego dokumentu oraz protokoły z posiedzenia federacji wskazują jednoznacznie na priorytety polityczne tej kampanii. Liberałowie wyznaczyli ostateczny cel integracji, jakim ma być Unia Europejska oparta na demokratycznym porządku, zgodnym z zasadami respektowania praw człowieka i poszanowania wolności. W tej części programu przedstawiono

⁴¹ „Liberale Presence”, 1979, nr 11.

⁴² *Liberale Fraktion begrüsst Genscher – Plan zur Europäische Union*, „Liberal Flash”, 1981, nr 109.

⁴³ Więcej na ten temat: „London Aerogramm”, 1995, nr 22.

zasady podziału władzy w instytucjach wspólnotowych, kanon praw obywateli Wspólnoty (taka sama płaca za taką samą pracę, obniżenie podatków i ceł, opieka socjalna oraz dostęp do taniej edukacji dla wszystkich). Część druga była próbą odpowiedzi na pojawiające się problemy gospodarcze: bezrobocie, zagrożenie wynikające z zanieczyszczenia środowiska, bariery we wspólnym rynku wewnętrznym⁴⁴. Kolejna pozycja w programie to liberalna postawa wobec szczegółowych polityk wspólnotowych: rolnej, rybołówstwa i żywienia. Tutaj najważniejsze postulaty to wykorzystanie aktywnej polityki regionalnej, oszczędność energii, wzrost znaczenia technologii. Ostatni punkt programu dotyczył roli Wspólnot Europejskich w świecie, a w szczególności postulatu aktywnej, wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa⁴⁵.

W kolejnych wyborach do Parlamentu Europejskiego w 1984 roku liberałowie uzyskali nieznacznie gorszy wynik 9,7% głosów i 31 miejsc w Parlamencie. Ten wynik był między innymi konsekwencją braku wspólnej ordynacji wyborczej we Wspólnotach.

Rok później na kongresie federacji w Katanii w związku z przystąpieniem portugalskiej Partii Socjaldemokratycznej (luty 1986 rok) związek zmienił nazwę na Federację Liberalnych, Demokratycznych i Reformatorskich Partii Wspólnoty Europejskiej (*Federation of Liberal, Democratic and Reform Parties of the European Community*).

Liberałowie wzmacniali swoje struktury, równocześnie wielu przedstawicieli ELDR zajmowało eksponowane stanowiska w instytucjach Wspólnoty. Partia, pomimo że była dopiero trzecią siłą polityczną Wspólnoty po chadekach i socjaldemokratkach, stanowiła liczącą się grupę polityków europejskich. W latach 70., a zwłaszcza w 80. członkowie ELDR, pracowali nad wieloma projektami legislacyjnymi Wspólnoty oraz angażowali się w programy mające na celu utworzenie Unii Europejskiej. Sami siebie określali jako promotorów wolności, decentralizacji i federalizmu w Europie.

Następne wybory odbyły się w 1989 roku i ich wynik był stosunkowo korzystny. Partie liberalne uzyskały 10% poparcia, co oznaczało 49 miejsc w Parlamencie. Frakcja parlamentarna ELDR-LDR zyskała również liczebnie na poszerzeniu EWG, do grupy przystąpiła bowiem pięcioosobowa reprezentacja Hiszpanii, jeden przedstawiciel holenderskiej D'66 oraz, również jeden, przedstawiciel Irlandii z partii Postępowych Demokratów (*Progressive Democrats*)⁴⁶.

⁴⁴ M. Remmert, *Die Europapolitik der FDP in den achtziger Jahren*, „Jahrbuch zur Liberalismus” Forschung 1992, nr 4, s. 147–150.

⁴⁵ *Wahlprogramm der Europäischen Liberalen und Demokraten*, I. Adam-Schwaetzer (red.), München 1983, s. 6–29.

⁴⁶ *ELDR – Vademecum*, s. 7.

Równocześnie w wyniku reform w krajach Europy Środkowej i Wschodniej ELDR zyskiwała nowych członków. W latach 1992–1997 do federacji przystąpiło czternaście nowych partii z tej części kontynentu, między innymi: węgierski FIDESZ (Związek Młodych Demokratów), czescy Wolni Demokraci, Estońska Partia Reformatorska⁴⁷.

W 1991 roku ELDR przyjęła podpisanie traktatu z Maastricht pozytywnie (zwłaszcza możliwość tworzenia i działania partii europejskich), ale nie bez zastrzeżeń. Trzy filary Unii Europejskiej zgodne były co do treści z postulatami liberałów, w zasadzie od początku lat 50. Pozytywnie zostało odebrane przyjęcie kalendarza wprowadzania wspólnej waluty, wejście w życie obywatelstwa europejskiego oraz utworzenie Komitetu Regionów. Liberałowie dostrzegali jednak liczne mankamenty traktatu. W oficjalnym biuletynie przedstawiono stanowisko partii. ELDR nadal nie była usatysfakcjonowana pozycją Parlamentu Europejskiego, a w szczególności jego rolą w procesie decyzyjnym. Wciąż Parlament pozostawał pod presją Rady, a jego znaczenie we współdecydowaniu nie zwiększyło się. Liberałowie postulowali zrewidowanie traktatu do 1994 roku w kilku istotnych kwestiach. Po pierwsze zaproponowali zmianę podziału miejsc w Parlamencie. Po drugie postulowali wprowadzenie do następnych wyborów wspólnej ordynacji wyborczej, co równocześnie było związane z przyjęciem kalendarza demokratyzacji instytucji Unii. Po trzecie sugerowali zajęcie jednoznacznego stanowiska wobec poszerzenia UE.

W tej kadencji członkowie ELDR pełnili kluczowe stanowiska w Komisji – Henig Christophersen (ze szwedzkiej Folkpartiet Liberalerna) był komisarzem do spraw monetarnych, Martin Bangemann (FDP) komisarzem do spraw przemysłu.

Również w 1992 roku ELDR przedstawiła program „Beyond 1992”, którego postulaty dotyczyły zupełnie nowej sytuacji Unii Europejskiej. W dokumencie zawarto stanowisko liberałów co do poszerzenia UE o kraje Europy Środkowej i Wschodniej, nowej wizji integracji opartej na unii walutowej. Na kongresie w 1993 roku członkowie ELDR zadecydowali, że w związku z pogłębiającą się polityczną współpracą państw członkowskich Unii Europejskiej, federacja zostanie przekształcona w europejską, liberalną partię polityczną. Przygotowywany program partii koncentrował się wokół koncepcji Europy obywatelskiej. Tytuł programu „Building a citizens’ Europe” wskazywał na punkt ciężkości polityki liberalnej. Idea społeczeństwa obywatelskiego, którą liberałowie chcieli zastosować w Unii Europejskiej, przekładała się przede wszystkim na postulat większego udziału Parlamentu Europejskiego

⁴⁷ *ELDR. Short history*, Brussels 1997, s. 22.

w sprawowaniu władzy. Według koncepcji liberalnej parlament wybierany bezpośrednio powinien bezwzględnie stać się legislatywą Unii. ELDR przedstawiła cały katalog postulatów reformujących Unię Europejską, przy czym głównym celem zmian ma być wyższy standard życia obywatela, otwarcie Unii na nowych członków, wolny rynek, przy zachowaniu minimum socjalnego dla wszystkich⁴⁸.

Kolejne wybory w czerwcu 1994 roku przyniosły federacji 43 miejsca w 567-osobowym Parlamencie Europejskim. Najwięcej reprezentantów wprowadziła portugalska Partia Socjaldemokratyczna – ośmiu, po sześciu włoska Liga Północna i holenderska VVD. FDP nie udało się przekroczyć pięcioprocentowego progu. Po raz drugi zabrakło niemieckich reprezentantów w Parlamencie⁴⁹.

Od kongresu w Sztokholmie w czerwcu 1995 roku liberałowie zdecydowali o swoim absolutnym priorytecie, który miał przyświecać budowaniu późniejszych programów partii. Przyjęto hasło: „Przede wszystkim obywatele” (*Putting citizens first*). To zdanie przyświecało całej dyskusji wokół przygotowywanej konferencji międzyrządowej. Z dużą nadzieją liberałowie obserwowali działania polityków innych opcji UE, których celem była reforma traktatu z Maastricht i poszerzenie Unii na Wschód. Liberałowie byli bardzo zaangażowani w przygotowania do konferencji międzyrządowej w 1996 roku. Dla liberałów jednym z głównych problemów Unii Europejskiej w tym czasie było rozstrzygnięcie kwestii narodowej tożsamości państw członkowskich w kontekście wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. Priorytetem była reforma instytucjonalna Unii Europejskiej i poszerzenie praw wynikających z obywatelstwa europejskiego. W 1995 roku na tymże kongresie wiceprzewodniczącym partii został przedstawiciel FDP – Werner Hoyer. Rok później kongres przyjął kolejny ważny dla ELDR dokument – Deklarację Wiedeńską, w której przedstawiono liberalną koncepcję Unii Europejskiej w nowych warunkach politycznych i gospodarczych kontynentu i świata. W tym czasie głównym problemem Europy było wzrastające bezrobocie. Liberałowie wobec tego przedstawili specjalny program: „Tworzenie zatrudnienia – przyszłość rynku pracy” (*Creating Employment – The Future of Work*)⁵⁰.

Odpowiedzią na ten ważki problem była część traktatu amsterdamskiego poświęconego zatrudnieniu. Liberałowie nie byli do końca usatysfakcjonowani tym dokumentem. Według nich powinien on wypełniać dwa cele. Po

⁴⁸ *Building a citizens' Europe – election program 1994*. ELDR strona internetowa federacji.

⁴⁹ *ELDR. Short history*, op. cit., s. 26.

⁵⁰ *Creating Employment – The Future of Work*, „ELDR”, 1997, nr 3, s. 1–2.

pierwsze przygotowanie Unii na poszerzenie, po drugie zbliżenie polityki UE do obywatela. Według Gijsa De Vriesa, przewodniczącego frakcji liberalnej w Parlamencie, traktat wypełnił tylko jeden założony cel i to nie do końca. Rozszerzył mianowicie prawa obywatelskie, ale brak w nim długo oczekiwanej wspólnej ordynacji wyborczej oraz wprowadzenia praw człowieka do dorobku prawnego Wspólnoty. Była to jedna z głównych propozycji ELDR na konferencję międzyrządową 1996 roku.

Jeżeli chodzi o istotniejszy w tym czasie cel, tzn. przygotowanie instytucjonalne UE na poszerzenie, to był wielkim rozczarowaniem dla polityków opcji liberalnej. De Vries zaapelował jednakże o szybkie ratyfikowanie traktatu, aby jeszcze bardziej nie opóźnić procesu poszerzenia⁵¹.

Pod koniec lat 90. sytuacja liberałów była tym trudniejsza, że prawie we wszystkich krajach członkowskich UE władzę sprawowali socjaldemokraci. Ta opcja miała również większość w Parlamencie Europejskim, co znacznie spowalniało, zdaniem liberałów, procesy reformy instytucji UE. Z ELDR wystąpiła portugalska PSD, która zasiła szeregi chadeckiej EPP (European People's Party, Europejskiej Partii Obywatelskiej)⁵².

W 1999 roku nastąpił wyraźny przełom, który przywrócił przynajmniej częściowo korzystną sytuację polityczną liberałów. ELDR przygotowała nowy program wyborczy, który był odpowiedzią na pojawiające się problemy przełomu wieków. W szczególności zaś, liberałowie zajęli się niebezpieczną sytuacją na Bałkanach, które od dłuższego czasu niepokoiły polityków UE. Liberałowie uznali, że właśnie rozwiązanie tego konfliktu powinno stać się sprawdzianem wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Unii. Przy tej okazji w swoim manifestie wyborczym, przyjętym na kongresie w Berlinie w 1999 roku: *Making the Difference*, zaznaczyli mocne poparcie dla współpracy transatlantyckiej i NATO. W tym dokumencie wyraźnie zaznaczony został główny cel liberałów, do tej pory tylko akcentowany – poszerzenie Unii Europejskiej o kraje Europy Środkowej i Wschodniej. Ten punkt programu stał się absolutnym priorytetem ELDR w kampanii wyborczej 1999 roku. Dla liberałów dopiero pełne członkostwo krajów kandydujących będzie faktycznym wypełnieniem głównej funkcji Unii – jedności całego kontynentu opartej na liberalnych zasadach przestrzegania praw człowieka i obywatela. Rozszerzenie będzie również realizacją idei wolnego handlu, postulowanego przez liberałów od początku XX wieku. Tytuł całego dokumentu wskazywał jednoznacznie, że liberałowie

⁵¹ *Council discussed the Treaty of Amsterdam and new membership applications*, „ELDR”, 1997, nr 3, s. 1–3.

⁵² Więcej na ten temat: J. Wahl, *Czym jest Europejska Partia Obywatelska i do czego zmierza*, Gliwice 1998.

będą się domagać zmian i reform postulowanych od dawna. Równocześnie patrząc w przyszłość, ELDR wyznaczyła sobie cele tych zmian, które od tej pory staną się priorytetami całej europejskiej polityki liberalnej. Postulowane reformy były konsekwencją działań liberałów od początku lat 50. Do najważniejszych zagadnień należy tutaj kształt instytucjonalny Unii Europejskiej – demokratyzacja struktur, przybliżenie integracji obywatelom. Drugi priorytet to stworzenie unii monetarnej, pozwalającej na faktyczną wolną konkurencję na europejskim rynku. Kolejne zagadnienie to decentralizacja polityki wspólnotowej, która przełożyła się na liberalną wizję polityki regionalnej. Czwarty problem szeroko omawiany w dokumentach liberalnych to poszerzenie Wspólnot, a obecnie Unii. Oczywiście politycy opcji liberalnej zaangażowani byli w kształtowanie wspólnej polityki rolnej, telekomunikacyjnej (między innymi liberałowie byli pomysłodawcami ujednoczonej karty telefonicznej do aparatów publicznych), społecznej (w szczególności aspekt równego statusu mężczyzn i kobiet w prawie pracowniczym, zasada współdecydowania), ale ich udział nie znalazł odzwierciedlenia w dokumentach wspólnych partii⁵³.

Liberałowie po podpisaniu traktatu nicejskiego w grudniu 2000 roku zaangażowali się bardzo mocno w prace nad projektem zreformowanej Unii. Konwentem, który miał wypracować wspólne stanowisko w tej sprawie, kierował Valery Giscard d'Estaing polityk gwarantujący swoim doświadczeniem zakończenie prac z pełnym sukcesem. Niestety Konwent poniósł sromotną klęskę i tzw. traktat konstytucyjny nie wszedł w życie (między innymi, jak się później okazało z powodu kontrowersji wokół osoby samego przewodniczącego) Przewodniczącym Parlamentu Europejskiego, instytucji, która ma stać się legislatywą Unii, został również liberał Pat Cox – wieloletni członek zarządu i przewodniczący ELDR⁵⁴. Liberałowie ze zmiennymi losami uzyskiwali stosunkowo stabilne poparcie w wyborach, po 2004 roku uzyskali ostatecznie 100 mandatów (po poszerzeniu UE również o Bułgarię i Rumunię). Po tych wyborach po raz pierwszy w Parlamencie Europejskim zasiedli polscy deputowani. We frakcji liberałów zostali przyjęci posłowie z Partii Demokratycznej – Demokraci.pl⁵⁵. Bronisław Geremek był w tej kadencji niekwestionowanym autorytetem. Polscy przedstawiciele we frakcji wpływali na podstawowe dokumenty wypracowywana w tym kręgu politycznym. ALDE przygotowała w tym czasie swoje kolejne dokumenty, w których zawarto potrzebę konstytucyjnych

⁵³ ELDR internetowa strona partii.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Między innymi przystąpienie do międzynarodowych struktur było przyczyną rozpadu Unii Wolności. Skrzydło socjalliberalne UW (B. Geremek, Z. Kuratowska, J. Onyszkiewicz) ciążyło w stronę europejskich liberałów, skrzydło konserwatywne do chadeków.

rozwiązań dla zjednoczenia, walkę z barierami rynku wewnętrznego, sąsiedztwa wschodniego i rozwiązań dla nielegalnych imigrantów⁵⁶.

W 2009 roku ALDE nieznacznie pogorszyła swój wynik (między innymi, w PE nie ma polskich przedstawicieli PD) uzyskując 85 mandatów. W programach wyborczych zwrócono wtedy uwagę na palący problem kryzysu światowego i interwencji państwa. Liberalowie postulowali zwiększenie ochrony praw pracowniczych pracowników korporacji⁵⁷. W 2009 roku opublikowano Strategiczny Program 2009–2012, dokument przełomowy, bo na „przełomowe lata” – jak piszą autorzy. Nowa, zmieniona rewolucyjnie Traktatem Lizbońskim Unia jest odpowiedzią na zmieniający się globalnie świat i społeczeństwa. Liberalowie opowiedzieli się za wzmocnieniem wspólnej polityki zagranicznej, zrównoważonym rozwojem w ekologii i polityce regionalnej, ochroną praw człowieka⁵⁸.

Od 2012 roku partia ostatecznie przyjęła jednolitą (zarówno frakcja w PE, jak i federacja) nazwę: ALDE – *Alliance of Liberals and Democrats for Europe Party* – Porozumienie Liberalów i Demokratów na rzecz Europy. W dokumentach ALDE jej członkowie opowiadają się z reguły za federalizmem, ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju demokratycznych instytucji europejskich. Wielu autorów zwraca przy tym uwagę, na brak jednolitej oferty ideologicznej europejskich liberalów, co skutkuje trudnością w określeniu homogenicznego stanowiska tej partii⁵⁹.

ZAKOŃCZENIE

Zjednoczenie Europy ma oczywiście w głównej mierze na celu wcielanie w życie zasad wolnej konkurencji, rozwój ekonomiczny państw członkowskich i ich obywateli. Jasne się stało, że tylko zjednoczona Europa będzie gwarantem pokoju i stabilizacji. Partie wolnościowe opowiedziały się za zasadą współdecydowania, która oznacza, że żaden z organów wspólnot nie przejmie roli hegemonicznej w stosunku do innych, a wszystkie decyzje będą podejmowane według prawideł demokracji, zgodnie z zasadą „kontrola – kompromis”⁶⁰. Zjednoczona Europa nie powinna w żadnym stopniu ogra-

⁵⁶ Por. *ALDE Policy Papers*, Brussels 2006–2007.

⁵⁷ *ELDR Voting program 2009*, www.eldr.org

⁵⁸ *Final Strategic Programm 2009–2012*, www.alde.org

⁵⁹ P. Delwit, E. Kūlahci, C. Van De Walle, *The Europarties Organisation and Influence*, CEVIPOL University of Brussels (ULB), Brussels 2004, s. 170–172.

⁶⁰ *ELD – Congress, Brussels 1977*, [w:] *Short history of ELDR*, Brussels 1999, s. 14.

niczać suwerenności państw członkowskich, wręcz przeciwnie, członkowie Unii zachowują własną tożsamość narodową i kulturową. Głosząc hasło, że bogactwo Europy to jej różnorodność, liberałowie postawili na pluralizm polityczny i gospodarczy. Aspekt ekonomiczny zjednoczenia był dla liberałów w pierwszych dekadach rozwoju integracji oczywiście najważniejszy, równocześnie jednak mniej więcej od połowy lat 70. (a więc od momentu powstania wspólnej partii europejskiej) w dużym stopniu zwraca się uwagę na obywatela – jednostkę, który na integracji powinien skorzystać najczęściej. Dlatego zniesienie granic wewnętrznych musi postępować dwutorowo: w gospodarce oraz poprzez zapewnienie swobody przemieszczania się osób. Integracja musi bowiem przynieść również wymierne korzyści dla tzw. szarych obywateli⁶¹.

Liberałowie od początku zwracają uwagę, co może zaskakiwać, na prawa socjalne społeczeństw. Zapewniając zrównoważony rozwój gospodarczy, Europa bez barier handlowych powinna zadbać o jednostkę w sposób wszechstronny, wspierając słabszych ekonomicznie obywateli.

Liberałowie już na początku lat 70. podkreślali ogromną potrzebę kształtowania wspólnej polityki zagranicznej EWG, ze szczególnym uwzględnieniem roli sojuszu północnoatlantyckiego, Stanów Zjednoczonych i Związku Radzieckiego. Europa w tej konstelacji powinna odnaleźć własne istotne miejsce, wypełniając zadanie przyczynienia się do pokojowego współistnienia.

Dla opcji liberalnej integracja europejska stała się gwarantem przestrzegania praw człowieka i obywatela. Stąd poparcie dla Rady Europy, Aktu Końcowego z Helsinek oraz wiele rezolucji ELDR i ALDE dotyczących potępienia niedemokratycznych sposobów sprawowania władzy w Europie Środkowej i Wschodniej w latach 70. i 80. oraz obecnych reżimów nie respektujących podstawowych zasad liberalnej demokracji.

BIBLIOGRAFIA

ALDE Policy Papers, Brussels 2006–2007.

Bangemann M., Bieber R., Klepsch E., Seefeld H., *Programme für Europa; Die Programme der europäischen Parteibünde zur Europa Wahl 1979*, Bonn 1978.

„Bonner Depesche”, 1975, nr 2.

Brunner G., *Liberal Parties and Community Integration*, „Liberal Presence”, 1976, nr 1.

⁶¹ *Stuttgart Declaration*, [w:] *Short history of ELDR*, Brussels 1999, s. 11–14.

- Council discussed the Treaty of Amsterdam and new membership applications*, „ELDR”, 1997, nr 3.
- Creating Employment – The Future of Work*, „ELDR”, 1997, nr 3.
- Cziomer E., Zyblikiewicz L.W., *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Warszawa–Kraków 2001.
- Czubiński A., *Europa dwudziestego wieku*, Poznań 1998.
- Declaration of Brussels*, [w:] *Liberal International*, London 1995.
- Deklaracja Liberalna, Oxford 1967*, [w:] *Manifesty Liberalne*, A. Fesnak (red.), Warszawa 1990.
- Delwit P., Külahci E., Van De Walle C., *The Europarties Organisation and Influence*, CEVIPOL University of Brussels (ULB), Brussels 2004.
- ELD – Congress, Brussels 1977*, [w:] *Short history of ELDR*, Brussels 1999.
- ELDR. Short history*, Brussels 1997.
- ELDR Voting program 2009*, www.eldr.org
- Erweiterung der Gemeinschaft, Menschenrechte*, ELD Kongreß, London 1978, [w:] *Liberaler Europapolitik – Dokumentation*, J. Rothacker (red.), Sankt Augustin 1991.
- „Europa Nachrichten”, 1967, nr 3.
- „Europa Nachrichten”, 1964, nr 5.
- Final Strategic Programm 2009–2012*, www.alde.org
- Genscher H.-D., *Decision taken in Stuttgart*, „Liberal Presence”, 1976, nr 6.
- Genscher H.-D., *Liberaler auf dem Weg nach Europa*, „Bonner Depesche”, 1976, nr 5.
- Hongardy N., *The Spirit of Stuttgart*, „Liberal Presence”, 1976, nr 5.
- Hrbek R., *Transnational links: the ELD and Liberal Party Group in the European Parliament*, [w:] *Liberal Parties in Western Europe*, E.J. Kirchner (red.), Cambridge 1988.
- Krenzler H.G., Ficker H.C., Fischer-Dieskau C., *Die Zusammenarbeit der Liberalen in Westeuropa*, Bonn 1979.
- Liberal International – strona internetowa, www.li.org
- Liberal International 1947–1989*, London 1989.
- Liberal International*, London 1989.
- Liberal International*, London 1995.
- „Liberal Presence”, 1975, nr 3.
- „Liberal Presence”, 1979, nr 11.
- Liberaler Fraktion begrüßt Genscher – Plan zur Europäische Union*, „Liberal Flash”, 1981, nr 109.
- „London Aerogramm”, 1995, nr 22.
- Manifest Liberalny*, [w:] *Manifesty Liberalne*, A. Fesnak (red.), Warszawa 1990.

- Pietraś J.Z., *Uczestnicy stosunków międzynarodowych*, [w:] *Współczesne stosunki międzynarodowe*, T. Łoś-Nowak (red.), Wrocław 1997.
- Remmert M., *Die Europapolitik der FDP in den achtziger Jahren*, „Jahrbuch zur Liberalismus”, Forschung 1992, nr 4.
- Stuttgart Declaration*, [w:] *Short history of ELDR*, Brussels 1999.
- Stuttgart Declaration 1976*, [w:] *ELDR. Short history*, Brussels 1997.
- The present state of the federation's work on the programme in preparation of direct elections to the EP*, „Liberal Flash”, 1977, nr 9.
- Thorn G., *European Union*, „Liberal Presence”, 1975, nr 3.
- Wahl J., *Czym jest Europejska Partia Obywatelska i do czego zmierza*, Gliwice 1998.
- Wahlprogramm der Europäischen Liberalen und Demokraten*, I. Adam-Schwartz (red.), München 1983.
- Wiaderny-Bidzińska K., *Polityczna integracja Europy Zachodniej*, Toruń–Warszawa 2000.
- Zięba A., *Międzynarodowe organizacje partii politycznych*, „Sprawy Międzynarodowe”, 1991, nr 12.

STRESZCZENIE

Liberałowie wywarli istotny wpływ na integrację Europy. Oddziaływanie to mieli zarówno politycy utożsamiani z liberalizmem, jak i organizacje liberalne, które wykazywały duże zainteresowanie dziedziną integracji kontynentu. Istniało tutaj sprzężenie zwrotne – różne międzywojenne koncepcje zjednoczenia kontynentu nie pozostały również bez znaczenia dla programów liberalnych i prób tworzenia dialogu transeuropejskiego partii politycznych. Artykuł dotyczy międzynarodowego ruchu liberalnego, który był zaangażowany w politykę europejską od początku swojego istnienia. Od końca lat 40. Międzynarodówka Liberalna wydawała dokumenty świadczące o wpływie liberałów na integrację kontynentu. Liberałowie zwracali uwagę na demokratyzację Unii, instytucje europejskie oraz udział obywateli w procesie decyzyjnym. Na znaczenie liberalnej polityki może również wskazywać udział polityków partii wolnościowych w rządach krajów członkowskich, w których – mimo zmiennych losów wyborczych – zajmowali kluczowe stanowiska ministerialne.

SUMMARY

Liberals exerted considerable influence on the European integration. Both politicians associated with liberalism and liberal organizations interested in

the integration of the continent had that impact. There was a feedback: various interwar ideas of uniting the continent were important for liberal programs and attempts to develop Trans-European dialogue between political parties. The article deals with international liberal movement that was involved in the European policy from the very beginning of its existence. From the late 40s Liberal International issued documents that confirmed liberals' influence on the integration of the continent. Liberals paid attention to democratization of the Union, European institutions and citizens' participation in the decision-making process. The importance of liberal policy was also indicated by the participation of freedom parties in member states' governments, in which they held key ministerial positions in spite of unstable election results.

РЕЗЮМЕ

Либералы оказали существенное воздействие на интеграцию Европы. Такое влияние имели как политики, отождествляемые с либерализмом, так и либеральные организации, которые проявляли большой интерес к вопросу о европейской интеграции. Здесь имела место обратная связь – различные межвоенные концепции объединения континента также имели немаловажное значение для либеральных программ и попыток образования трансевропейского диалога между политическими партиями. Статья касается международного либерального движения, которое было задействовано в европейской политике с самого начала своего существования. С конца 40-х годов Либеральный Интернационал предоставлял документы, свидетельствующие о влиянии либералов на интеграцию на континенте. Либералы обращали внимание на демократизацию Евросоюза, европейские организации, а также степень участия граждан в принятии решений. О значении политики либерализма могли также свидетельствовать либертарианские партии в правительствах стран-членов ЕС, в которых они – несмотря на переменчивость избирательных жребиев – занимали ключевые министерские посты.